

A TÁRSADALMI GYORSULÁS FATÁLIS TECHNO-LOGIKÁJA

HORVÁTH MÁRK - LOVÁSZ ÁDÁM

Tanulmányunk célja a technológiának mint az emberi valóságtól egyre fokozódó mértékben elkülönülő, autonóm társadalomformáló tényezőnek a bemutatása. Ennek kapcsán három olyan francia szerzőre támaszkodunk, akik máig meghatározó szereplői a technológiafilozófiának, összefoglalóan „fatalista hagyományként” jellemezve ezen szerzők pozícióját.

Milyen módon tudjuk konceptualizálni a technológiát és annak helyét a társadalomban? Andrew Feenberg *Questioning Technology* című, 1999-es kötetében a saját céljaink szempontjából egy rendkívül fontos megkülönböztetéssel élve a technológiával kapcsolatos két alapvető álláspontot differenciál. Az első, amelyet „instrumentalizmusnak” nevez, mindazon pozíciókat jelöli, amelyek a technológiát kizárólag eszközként azonosítják. A második alternatíva a „szubsztantivizmus”, aminek értelmében a technológia saját lényeggel rendelkezik, ami nem vezethető vissza semmilyen instrumentalizációra. Feenberg szerint a szubsztantivizmus eredendően esszencialista, továbbá szükségképpen egyfajta fatalizmust von maga után. Mint Feenberg fogalmaz, „a szubsztantivizmus szükségképpen attól komor, mert míg a determinizmus a haladás boldog eszméjéhez kapcsolódik, addig a szükségszerűség képzetéhez hozzáadja azt a feltételezést is, hogy a technológia szükségszerűen dominanciára tör.”¹ Így a szubsztantivizmus tulajdonképpen *boldogtalan determinizmusnak* nevezhető. Mindent egyre fokozódó mértékben ural a technológia, méghozzá az emberi létező rovására.

Jelen tanulmány keretén belül három olyan francia szerzőt kívánunk megvizsgálni, akik a szó szoros értelmében szubsztantivisták a technológia társadalmi szerepét illetően. Jacques Ellul, Paul Virilio és Jean Baudrillard nemcsak az egymásra való explicit utalások és hivatkozások útján kapcsolhatóak össze, hanem a technológiai fatalizmusuk tekintetében is azonos hagyományhoz tartoznak. Bizonyos eltérésekkel ugyan, de mindhárom szerző fatalista pozíciót dolgoz ki, ami a politikai cselekvés lehetőségeivel szemben kifejezetten peszsimista konzekvenciák levonásához vezet.² Nem az érdeklí szerzőinket, hogy a technológia miként domesztikálható, milyen úton-módon rendelhető alá az emberiségnek. Három kiválasztott szerzőnkben ugyanis közös a technológia öncélúságának és uralhatatlanságának kimondása. Olyan autonómiával van dolgunk, aminek úgyszólván nincsen köze az emberi értékekhez vagy érdekekhez. Lejárt az olyan politikai eszmék ideje és szavatossága, amelyek bármilyen

1 Andrew FEENBERG: *Questioning Technology*. Routledge, London–New York, 1999. 3.

2 Ezért sem tartottuk indokoltnak az olyan, egyébként hasonló tematikájú szerzők idekapcsolását mint Lewis Mumford, Siegfried Giedion, Gilbert Simondon vagy Bernard Stiegler. Utóbbiak vagy fenntartják a technika rehumanizálásának lehetőségét (Mumford, Stiegler), vagy törekednek az értéksemlegességre, mellőzve a fatalizmust és optimizmust egyaránt (Simondon, Giedion). Itt és most bennünket a technofatalista gondolkodásmód genealógiája foglalkoztat.

értelemben gátolnák a technika fejlődését. A társadalom irányítása ugyanis már rég kicsúszott az emberi szereplők és intézmények kezei közül. A technológiával kapcsolatos szubsztantivizmus kontrainuitív, hiszen hajlamosak vagyunk valamilyen érdekcsoport mentén elképzelni a technológia szerepét. Márpedig Ellul, Virilio és Baudrillard egyaránt elutasítják azt a marxista eredetű, társadalomcentrikus megközelítést, aminek értelmében az osztályérdekek határozzák meg a technológia alkalmazását. A technika rendszere spontán módon hasznosítja önmagát. Másképpen szólva, a helyzetünk sokkal kétségbeesettebb annál, semmint hogy globális problémáink a technológia „megfelelő” vagy „humánus” használata által megoldhatóak lennének.

JACQUES ELLUL: A TECHNIKA URALMA AZ EMBER FELETT

A 20. századi francia keresztényanarchista gondolkodó, Jacques Ellul (1912–1994) számára a technológia nem semleges eszköz, hanem saját célokkal rendelkező autonóm ágencia. Három művében fejti ki a technológiai rendszerrel kapcsolatos filozófiáját szisztematikus igénynyel. Ez a *La Technique ou l'enjeu du siècle* (A technológiai társadalom. 1954), a *Le système technique* (A technológia rendszere. 1977) és a *Le bluff technologique* (A technológiai blöff. 1988). Jelen vizsgálódás keretén belül elsősorban az első és második kötetre támaszkodunk, mivel ezekben található legplasztikusabban a technológia önállósága gondolatának kifejtése.

De mit jelent egyáltalában a „technika”? Ellentétben Lewis Mumforddal, Ellul úgy gondolja, hogy a technológia végtelenül többet jelent a „gépnél”. A technika nem jelenti pusztán a gépek összességét, mivel magában foglal emberi gyakorlatokat is.³ Kötetének egy viszonylag kései szakaszában kapunk csak pozitív fogalmat a „technikáról”. Ellul definíciója így szól: „egy »használati mód«, ami egyedi és nem nyitott az önkényes döntés irányába; semmilyen előnyünk nem származik abból, ha egy gépet vagy szervezetet nem a rendeltetésének megfelelően hasznosítunk. Egy mód létezik a hasznosítására. Ennek híján a technika nem az, ami. A technika a cselekvésnek egy módja, és pontosan ezt jelenti a használat.”⁴ Első látásra úgy tűnhet számunkra, mintha Ellul ezáltal egy instrumentalista pozíciót kívánna képviselni, azonban ez merő látszat. A technika mindazon használatmódokat jelöli, amik önmagukat az egyetlen hatékony megoldásként intézményesítik. Technikai az az előre meghatározott cselekvési mintázat vagy berendezés, ami az egyetlen

hatékonyságnövelő alternatívaként tűnik fel egy adott időpontban. Egyáltalán nem arról van tehát szó, hogy a technika semleges eszköz lenne, aminek hasznosítása szabad döntés eredménye. Mivel kényszerpályára állítja a felhasználók összességét, így a társadalmat is, ezért „a technika nem lehet bármi egyéb, mint totalitárius”.⁵ Törvényszerű, véli Ellul, hogy a társadalmi valóságot a technika átrendezi, a további növekedésének kedvező „ember-

telen légkört” teremtve.⁶ Diagnózisa értelmében a technológia autonómmá vált, sőt éppenséggel az ember szubsztanciájának totális megszállására késztül. A technológia nélkülözhetetlen sajátossága ugyanis a mindenre való kiterjedés tendenciája. Egyetlen olyan terület sem található, amit ne hatna át a mesterségesség. Mindaz, ami a társadalom inorganikussá válását akadályozná, kiiktatásra kerül, így a vallási tabuk és szerves interszubjektív kapcsolatok is felbontódnak. Egyetlen olyan kulturális tényező sem élheti túl a „technológiai miliő” kibontakozását, ami gátolná ennek az új mesterséges környezetnek a működését.⁷ A társadalmi miliőnek plasztikussá, átformálhatóvá kell válnia, a népeségnek pedig mozgathatónak és gyökértelennek.

3 Jacques ELLUL: *The Technological Society*. ford. John WILKINSON, Vintage Books, New York, 1964. 5.

4 Uo. 97.

5 Uo. 125.

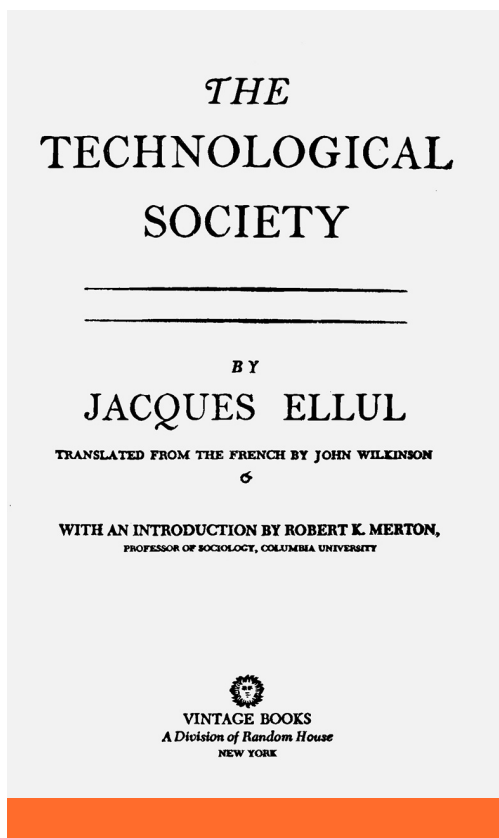
6 Uo. 4.

7 Uo. 49.

» nem semleges
eszköz, hanem saját
célokkal rendelkezik

Szemben a népszerű instrumentalista vélekedéssel, Ellul határozottan tagadja a semlegesség tézisé. Amennyiben a hatékonyságelv eluralkodik a társadalom felett, mindazon életmódoknak el kell tűnniük, amik nem járulnak hozzá eme új imperatívusz érvényesüléséhez. Szemben Karl Marx ökonomista pozíciójával, miszerint a gazdasági folyamatok és osztályérdekek határoznák meg a társadalmat, Ellul szerint az ipari forradalom óta kiépülőfélben lévő technológiai miliő korszakában „a technikai fejlődés határozza meg a gazdasági fejlődést, a termelésen át egészen a demográfiáig.”⁸ Nem beszélhetünk többé önálló politikai akaratról, és végképp nem osztályhatalomról. Azok a tagadhatatlan patológiák, mint a környezetszennyezés vagy a példátlanul pusztítóvá vált háborúk, amelyek kísérik a természeti és társadalmi miliők lecserélődését a mesterséges „harmadik miliőre”, egyáltalán nem tudhatóak be valamilyen osztály tudatos vagy tudattalan ténykedésének. Jól látható, hogy a technika legalább ugyanolyan mértékben egy pszicho-civilizatorikus beállítottság, mint a gépi valóság megnyilatkozása. A technika mint automatizmus a legjobb, azaz leghatékonyabb választási lehetőség, és ennyiben az egyetlen megoldásmód azokra a problémákra, amiket maga a technológiai komplexum állít elő. Mint Ellul fogalmaz, „a technika maga [...] választ az alkalmazandó eszközök közül. Az emberi létező semmilyen értelemben nem döntésképes ágens többé.”⁹ Ahhoz, hogy értelmes döntéseket hozzassunk, rendelkezünk kellene olyan alternatív cselekvési lehetőségekkel, amelyek valóban eltérnek egymástól. Ehhez képest a legváltozatosabb társadalmi formák mind kénytelenek igazodni a technika igényeihez.

Szemben azokkal a nézetekkel, amik a társadalmi berendezkedés struktúráját tekintik kauzális értelemben perdöntőnek, Ellul úgy véli, hogy „a technikai haladás automatikus módon zajlik. A módszerek közötti döntés nem emberi mércék szerint megy végbe, hanem olyan mechanikus folyamatot képez, amelyet semmi sem akadályozhat.”¹⁰ Számos konkrét példán keresztül értelmezi szerzőnk azokat a közös mozzanatokat, amik rámutatnak arra, hogy a hidegháború két konkurens nagyhatalma egyaránt nagymértékben függött a technológiai tényezőktől. Az a típusú érvelés, miszerint a Szovjetunió nem tekinthető „valóságosan létező” kommunizmusnak, Ellul számára aligha meggyőző, nemcsak azért, mert ugyanez felvethető – ellentétes előjellel – az Egyesült Államokkal kapcsolatban, hanem éppenséggel abból a körülményből adódóan is, hogy minden létező társadalmi berendezkedésnél erősebb a technikai imperatívusz. A *technológiai rendszer* című kötetben Ellul leszögezi a technológia kultúra- és társadalomfüggetlen mivoltát: „történjék akár Angliában vagy Japánban, az Egyesült Államokban vagy a Szovjetunióban, a technológiai növekedés ugyanazokból az okokból ered, és ugyanazokkal a hatásokkal jár; az ember számára ugyanazokat a létfeltételeket írja elő, ugyanazt a munkát, ugyanazokat a társadalmi és politikai módosításokat hajtja végre, ugyanazokat az előfeltételeket követeli meg a további növekedéshez és fejlődéshez.”¹¹ Túlságosan optimisták azok, akik a társadalom- vagy gazdaság szerkezeti változásokban bíznak, mert minden létező társadalmi berendezkedés a technológia uralma alatt áll.¹²



Jacques Ellul: *A technológiai társadalom* (1954 [1964])

8 Uo. 150.

9 Uo. 80. Bármilyen fatalistiként is hathat Ellul álláspontja, kétségtelenül nehezen képzelhető el egy autentikusan technológiellenes primitivista civilizációs alternatíva. A közösségi médiában is képviseltetik önmagukat olyan csoportosulások, amelyek a „vissza a természethez” szlogenjét képviselik. Ironikus és tragikomikus, hogy a technológiellenesek is arra kényszerülnek, hogy üzenetüket a technológia útján terjesszék. Bármilyen álláspont, legyen akár mennyire radikális, ma elemi módon rá van kényszerülve a technológia rendszerében való részvételre, máskülönben aligha szerezhet híveket.

10 Uo. 82.

11 Jacques ELLUL: *The Technological System*. ford. Joachim NEUGROSCHER, Continuum, New York, 1980. 157.

12 Jól példázza a társadalom kiszolgáltatottságát a technika iránt a Szovjetunió sorsa. Jó érvek szólnak amellett, hogy a kétségtelen gazdasági hatékonyság mellett a csernobili atomerőmű-baleset és annak tetemes költségei, továbbá a helyzet féltrekezeléséből származó nagy fokú legitimációvesztés hatalmas mértékben



A technológia mint baleset –

A Nyugati pályaudvar peronjáról a mai Teréz körútra kikutott vasúti szerelvény, 1962. október 4. (Fortepan)

Határozottan leszögezhetjük – Ellul nézete szerint –, hogy a technikai miliő megvalósulása maga után vonja, hogy „mindaz, ami nem technika, eliminálódik”.¹³ A különböző technikák, legyen szó az embereket kezelésbe vevő „humántechnikákról” vagy bármilyen egyéb hatékonyságnövelő gyakorlatról, saját lendülettel rendelkeznek. Annyiban mutatkoznak meg döntési lehetőségek a technika rendszerében, amennyiben ezek hozzájárulnak a technológia további kiépüléséhez. Meg sem jelenhet olyan politikai alternatíva a technika rendszerében, amely eredendően antitechnológiai, hiszen ezáltal önmagát reszkesztené ki a társadalomból. Mint Kevin Garrison is rámutat, a technikai miliőben „azok az ötletek kerülnek elfogadásra, amik általában a leghatékonyabbak”, és ennyiben még a zöld mozgalmat is „hézagpótló” jellegű átmeneti politikaként kell értelmeznünk Ellul filozófiájának tükrében, amelynek célja az alávetett, alrendszerékké degradálódó természeti és társadalmi miliők stabilizálása a végleges, mesterséges megoldás, a teljes lecserélés előtt.¹⁴ A technoló-

járultak hozzá a Szovjetunió végső összeroppanásához. (Marjolein VAN DER VEEN: After Fukushima. Revisiting Chernobyl and the Collapse of the Soviet Union. *Rethinking Marxism*, 2012/1. 121–129.) Érdekes kérdés ugyanakkor, méghozzá elluli szemmel nézve, hogy mik lesznek a 2011-es fukushimai atomreaktor-baleset hosszabb távú konzekvenciái. Utóbbi Ellul technodeterminista tézise egyfajta „próbájának” is tekinthető, miként erre José Luis Garcia és Helena Mateus Jerónimo rámutatnak egy nemrégiben megjelent könyvfejezetben. (Luis GARCIA – Helena Mateus JERÓNIMO: *Fukushima. A Tsunami of Technological Order* = *Jacques Ellul and the Technological Society in the 21st Century*. szerk. Helena M. JERÓNIMO – José Luis GARCIA – Carl MITCHAM, Springer, Cham, 2013. 129–145.)

¹³ ELLUL: *The Technological Society*. I.m. 84.

¹⁴ Kevin GARRISON: Ellul's alternative theory of technology. Anticipating the fourth milieu of virtuality. *Explorations in Media Ecology*, 2012/1. 57–72., 68–69.

gia „önfokozó”, spontán és irányíthatatlan evolúciós folyamat, ami nem vethető alá semmilyen tudatos kormányozhatóságnak. Hatalmas költségei miatt a technológiai miliő az állami szerepvállalás fokozását igényli, ugyanakkor – Ellul szerint – az etatizmus is csak tünet. Mindig azok az intézményi formák fognak diadalmaskodni, amelyek elősegítik a technika terjedését. Nincsen tehát szó arról, hogy még a legerősebb állam (vagy akár egy esetleges világkormány) valaha is képes lenne kordában tartani a technika rendszerét, hiszen kauzális értelemben a technológia gyorsuló növekedése az elsődleges oka minden további társadalmi átalakulásnak. Mindent a maga képére formál át a hatékonyság. Mindazon elemek, amik integrálhatatlanok a technika rendszerébe, nem rendelkeznek olyan fokú hatékonysággal, ami kívánatosá tenné azok fennmaradását.

Ellul félelmei az erkölcs megsemmisülésére is kiterjednek. Mivel az eddig domináns, hagyományos morális kódjaink olyan környezetben jöttek létre, amelyek nélkülözték – többé vagy kevésbé – a mesterséges környezetet, megszűnésre vannak ítélve. Az „önfokozás-tézis” értelmében „a technikai haladás visszafordíthatatlan”, továbbá „a technikai haladás nem aritmetikus, hanem geometriai módon hat”.¹⁵ Egy exponenciális technikai invázióknak lehetünk a tanúi a 20. század folyamán. Ellul pesszimista víziójában egyetlen olyan életterület sincsen, amely mentesülne a mesterségeség általi megszállástól. Mindazon túlságosan is emberi tényezőknek a kiiktatására törekszik az autonómá váló technika, amelyek deformálnák vagy lassítanák ezt az exponenciális növekedést. A technika mint ateologikus tendencia olyan társadalmi modelleket növeszt önmaga köré, amelyek összeegyeztethetők a végtelen technológiai növekedéssel.¹⁶ Ennek persze negatív árnyoldala a lassító tényezők kizárása a rendszerből. A technológiai fejlődés elkerülhetetlenül „eliminálja mindazt [...], ami meggátolja a realizálását; ez egy külső cél nélküli haladvány”.¹⁷ Nagyon fontos látnunk, hogy a technika nem rendelkezik semmilyen teleológiával. Ha ez így volna, akkor minden további nélkül beilleszthetnénk egy haladáselvű narratívába. Csakhogy az externális céltételezés teljességgel idegen a technika szellemétől. A technikai rendszer olyan problémák megoldására vállalkozik, amelyek számára endogének. Elkerülhetetlenül bele van kódolva tehát a technikába, mint önszerveződő rendszerbe, az ökológiává válás. A kibernetikára utalva Ellul konstatálja az ember fokozatos háttérbe szorulását a „visszacsatolási mechanizmusként” funkcionáló, automatizálódó technikai miliőben.¹⁸

Saját céljaink szempontjából a legfontosabb elluli tézis az „autonómia”, hiszen ez a mozzanat teszi elméletét szubsztantív technológiafilozófiává. A technika autonóm, méghozzá három tekintetben: gazdasági, politikai és társadalmi értelemben. Előítéleteink dacára Ellul úgy véli – és bizonyos korabeli példákkal illusztrálja is –, hogy a technika az egyéb szektorok tulajdonképpeni alapjaként funkcionál.¹⁹ Helytálló alap és felépítmény viszonyáról beszélünk, csak hogy a technika önálló mozgása az, ami alapként szolgál mind a gazdaságnak, mind a szélesebb társadalomnak. Minden összetevő alárendelt elemként integrálódik a rendszerbe, így azok a ritteri értelemben vett „kompenzációk” is, amelyek az össztársadalmi szintű varázstalanodást ellentételezni, a technikát részlegesen „rehumanizálni” hivatottak.²⁰ Még az emberarcúsítás gesztusa is csupán gépi cselekvés, a további zavartalan technicizálódást elősegítő pótcselekvés.

A technika tehát egy zárt rendszer megvalósítása felé tart, amely kirekeszt önmagából mindent, ami gátolná az inváziót. Ami túléli a technikai szelekciót,

exponenciális technikai invázió

15 ELLUL: *The Technological Society*. I.m. 89.

16 ELLUL: *The Technological System*. I.m. 260.

17 Uo. 275.

18 ELLUL: *The Technological Society*. I.m. 136.

19 Uo. 133.

20 JOACHIM RITTER: *A szellemtudományok feladata a modern társadalomban = Szubjektivitás. Válogatott tanulmányok*. ford. PAPP Zoltán, Atlantisz, Bp. 2007. [1974] 81–113. A Szilícium-völgybéli technológiai nagyvállalatok híres-hírhedt, a baloldaliság felé tendáló társadalmi érzékenysége ilyen szemüvegen keresztül is „olvasható”. Jól felfogott technológiai érdek a minél nagyobb fokú diszkriminációmentesség, hiszen az üzletmenetet és a technika funkcionálását lassítanák a kulturális előítéletek vagy sztereotípiák. Megjegyzendő, hogy Ellul szerint elképzelhetőek olyan esetek, amikor a politikai elvárások ütköznek a technikai szükségletekkel, ám ilyenkor hosszútávon mindig a politikai beavatkozás marad alul a hatékonysággal szemben. (ELLUL: *The Technological System*. I.m. 130.)

fennállhat, de kizárólag olyan alakban, ami a technika számára leolvasható, hozzáférhető és manipulálható. Ellul nyomán Yuk Hui például a „zárt adat” (*closed data*) fogalmára hívja fel a figyelmet. Az információba csak azok a tényezők integrálhatóak, amelyek nem zavarják össze a programnyelvet, így a technika is, mint minden zárt rendszer, a környezetéből történő szelekcióra van kényszerülve.²¹ Olyan bezáródásnak lehetünk a tanúi a technika rendszerének kiépülése kapcsán, ami endogén ökológiai elemmé fokozza le az embert és annak belső életét is. Exponenciális növekedése okán a technika elemi módon veszélyezteti a kizárt, negligált tényezőket, hiszen önmaga válik kizárólagos érvénnyel bíró környezetté. A humán pszichikai, „belső” sajátosságai is a technikához képest válnak „belsővé”, a mindenre kiterjedő technológiai penetráció által. Szó szerint kifordítja önmagából az embert a technológia.

Évtizedekkel az internetes randevú applikációk és honlapok feltalálását megelőzően, Ellul rendkívül disztópikus, ám ugyanakkor kérelhetetlenül realista módon vizionálja az emberi létező gyökeres átalakítására vonatkozó módszereket, amiket összefoglalóan „humántechnikának” nevez. A humántechnikák rendeltetése az ember teljes integrációja a technikába, „mutációjának elősegítése”, végső esetben gyökértelenítés és áttelepítés révén.²² Mindazokat a szocializációs formákat – így az oktatási rendszert, a tömegmédiát, az internetet, de akár a művészetet is – tekinthetjük

„humántechnikának”, amelyek – akarva vagy akaratlanul – az embernek a mesterséges, technikai milióhoz való hozzászoktatását eredményezik. A technika rendszere olyan embertípus

kialakítására irányul, amely maximális mobilitással és plaszticitással rendelkezik. A technikai invázió a világ egészét, így az embert is, deszakralizációnak veti alá. Deszignifikálódik minden titok a technikai apparátus elterebélyesedése folytán.²³ Ellul – némileg patetikus hangnemben – az ember mint természeti lény és a technikai milió közötti eltérés dramatikusságáról értekezik: a modern ember „egy élő környezet számára teremtetett, és egy kőből, betonból, aszfaltból, vasból és acélból álló kietlen világban találja önmagát. [...] Csak patkányok és emberek maradnak egy halott világ lakóiként.”²⁴

Ellul lesújtó ítélete szerint még a látszólag leginkább rendszerellenes vagy „leghumanistább” alternatívák is a technika szárnysegédeként lepleződnek le, a természethez való visszatérés pedig romantikus álom csupán. Nincsen egyéb alternatívánk az Apokalipszisbe vetett reményen, a technológiának alávetett modern civilizáció összeomlásába vetett fatalista bizalmon kívül. A már kétségbeejtő, kiüttalan, jövőtlen helyzetünket tovább rontó aktivizmus helyett Ellul az apokaliptikus szellemiségű passzivitást javasolja egyetlen lehetséges, posztpolitikai gyakorlat gyanánt.

PAUL VIRILIO: A DROMOLÓGIA FOKOZATAI

A technikai milió és a dehumanizált életvilág kiépülése párhuzamosan ment végbe a társadalmi gyorsulás jelenségével. Ha meg akarjuk érteni a technológiai állapot kora 21. századi sajátosságait, elengedhetetlen megvizsgálnunk a társadalmi gyorsulást és annak következményeit.

A posztmodern gondolkodás meghatározó alakja, a nagy francia keresztény-anarchista filozófus, Paul Virilio (1932–2018) munkásságának központi témája a sebesség fokozódásából létrejövő, felbomló technicizált társadalmiság. Elég elolvasnunk *Az információs bomba* című könyv egy rövid bekezdését ahhoz, hogy szembetűnő legyen Virilio gondolkodásának néhány alapvonása: „a moziban nemcsak, hogy semmi sem áll meg, de semminek sincs feltétlenül iránya, hiszen a filmvásznon megfordulnak a fizika törvényei: a vég lehet a kezdet, a múlt jö-

21 Yuk HUI: *Technological System and the Problem of Desymbolization = Jacques Ellul and the Technological...* I.m. 73–83., 78.

22 ELLUL: *The Technological Society*. I.m. 334.

23 Uo. 142.

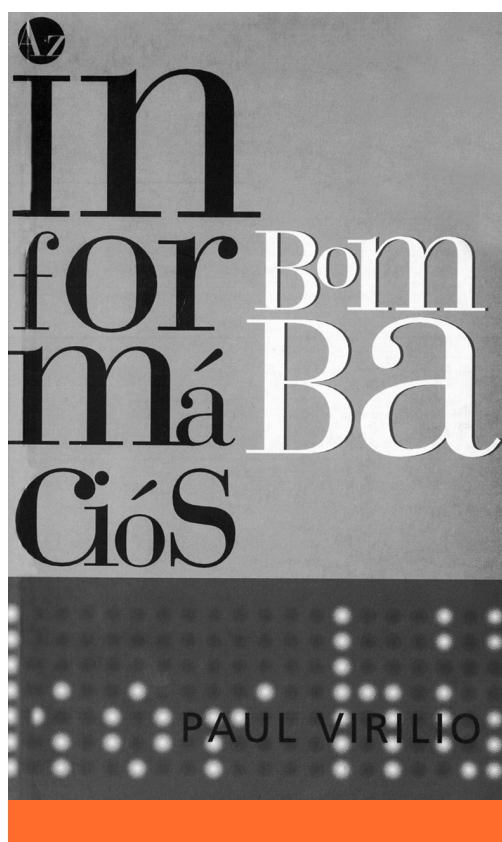
24 Uo. 321.

a technológia kifordítja önmagából az embert

vővé változhat, a jobból bal lesz, a lent föl kerül.”²⁵ A társadalmi gyorsulás egy olyan megállíthatatlan jelenség, amely kizökkenti és önmagából kifordítja a világot egészét. Az irányok megcserélődése, a lent és a fent összekeveredése nem csupán a mozi sajátossága, hanem a modernitás során kiépült és a technológia által meghatározott dromokratikus rendszeré is. A dromokráciában az ember megfosztódik helyhez kötöttségétől, adott lokalitásától és szó szerint elveszíti irányérzékét és orientációját. Miközben a fejlődés nevében felfelé törekszik, valójában lefelé halad, és az új kezdetekkel kecsegtető sokszínű lehetőség mögött a vég megannyi árnyalatára bukkan. A felfedezés és a lelepleződés mögött a jövővé változott múlt szétért darabjai tűnnek csak fel.

A technológia és a társadalmi gyorsulás összekapcsolódásának megértése kapcsán nélkülözhetetlen a Virilio által bevezetett dromológia kifejezés tisztázása. Dromológián Virilio a modern közlekedési technológiák révén eltűnő teret és megsemmisülő időt érti. A dromológia ezen tér- és időmegsemmisülési folyamatnak a leírása. A különböző technológiai innovációk a modernitás során alapvetően arra irányultak, hogy függetlenítsék a társadalmi időt a fizikai tértől és a testtől. A sebesség a dromológiai nézőpont szerint lényegében erőszak, hadviselés, ugyanis a sebesség révén a tér és az idő önkényesen átszabásra kerül.²⁶ Hartmut Rosa – akárcsak Békés Márton – kiemeli Paul Virilióknak a sebesség társadalomelméleti recepciójában való jelentőségét.²⁷ Mint Rosa írja: „Virilio számára nemcsak a modernitás, hanem a világtörténelem egésze átértelmezhető a gyorsulás történelmeként, amelyben a sebesség történelmi ágensként tűnik fel.”²⁸ Az ipari forradalmat Virilio „dromokratikus forradalomként” értelmezi.²⁹ Virilio filozófiájában a társadalmi gyorsulás fokozódása egy embertelen technológiai rendszer kiépülésével jár együtt, amely megszünteti a társadalmi együttélés alapvető normáit. A technológiával átfertőzött társadalmi valóság a modernitás lényegeként tűnik fel Virilio pesszimista gondolkodásában: „az előttünk álló technikai forradalom több lesz, mint dráma, ez már a megismerés tragédiája lesz, az egyéni és kollektív ismeretek bábeli zűrzavara.”³⁰ Az emberi ágencia fokozatosan háttérbe szorul Virilio történelemfelfogásában, amely ellentétes a marxizmus, a forradalmi politikai gondolkodás antropocentrikus cselekvéseméletével, voluntarista elhajlásaival. Ezen történelemfelfogás a történelmet mint a dromokratikus, azaz sebességuralmi erőszak fokozódása látja, amelyben a „túszejtések, az emberrablások és áthelyeződések a dromokratikus erőszak preferált formái”³¹

A történelem feloldódik a társadalmi gyorsulás dehumanizált rendszerében, amely kizárólag a technológia további kiépülését szolgálja. Ellulhöz hasonlóan Virilio filozófiájában is a technológia elkülönül a társadalomtól, és önálló autonómiával rendelkezik. A dromokrácia kiépülése, a gyorsulás társadalmi berendezkedése, kizárólag a technológia további terjeszkedését szolgálja, amely így az élet minden szférájára fokozatosan kiterjed. A dromokrácia egy olyan embertípus megkonstruálását követeli meg, amely teljesen megfosztódott a helyhez kötöttségtől és identitásától.³² Mint látjuk, nemcsak a technológia mint korlátozhatatlan, a társadalmi valóságról leváló önmozgás kapcsolja össze Ellult és Viriliót, hanem az ember elgyökértelenítésének és feloldódásának felvetése is. A dromokrácia jellemzője, hogy miközben



Paul Virilio: *Az információs bomba* (1998 [2002])

25 Paul VIRILIO: *Az információs bomba*. ford. ÁDÁM Anikó, Magnus Design, Bp. 2002. [1998] 89.

26 BÉKÉS Márton: *Az utolsó felkelés*. Századvég, Bp. 2014. 120.

27 Hartmut ROSA: *Social Acceleration. A New Theory of Modernity*. Columbia U. P., New York, 2015. 56.

28 Uo.

29 Paul VIRILIO: *Speed and Politics. An Essay on Dromology*. Semiotexte, Los Angeles, 2006. [1977] 27–57.

30 VIRILIO: *Az információs bomba*. I.m. 111.

31 VIRILIO: *Speed... I.m.* 98.

32 Uo. 99.

deterritorializál, ezzel együtt szélsőséges módon szabályozza is a térhasználatot, mivel a szabad mozgás a sebességnek és a „hadigépeknek” a szabad mozgása, nem pedig a szabad emberi ágensek térhasználatát.³³ A proletariátus Viriliónál a mozgási diktatúrának alávetett, domesztifikált testek sokaságaként regisztrálódik, olyan „lebegő populációként, amely a logisztikai szükségletek kielégítésének van alávetve”.³⁴ A technológia a társadalmi gyorsuláson keresztül egy elszabadult szörnyeteggént gyűri maga alá az embert.

Virilio gondolkodásának a dromokrácia fogalma mellett másik fontos sajátossága a baleset tematizálása. A balesetek nem a technológia által meghatározott dehumanizált társadalmi rendszertől elkülöníthető kisiklások vagy véletlenek, hanem a rendszer központi sajátosságait vetik fel. Virilio egy másik fontos gondolatmenete a baleset általánossága, technológiába való beágyazottsága: „A hajó feltalálása már magában foglalta a hajóroncs feltalálását. A gőzgép feltalálása magával vonta a vasúti balesetet is. Hasonlóképpen, a repülőgép feltalálása a repülőgép-szerencsétlenségeket is világra szülte. Nem is beszélve az autóról és a vele szükségképpen együtt járó tömeges autóbalesetekről, vagy az elektromos áramról és az elektrosokkról, vagy a vegyipar és a nukleáris ipar hatalmas kockázatairól. A technológiai fejlődésnek minden egyes korszaka, a maga műszereivel és gépeivel, ezzel együtt az újabb, meghatározott típusú és méretű baleseteket is kitermeli magából; a tudományos gondolkodásban rejlő negativitás ily módon nyilatkozik meg.”³⁵ Az idézet forrásul szolgáló tanulmányában a szerző egy tudományos múzeum [a Technológia Baleseteinek Múzeuma – *a Szerk.*] megnyitása kapcsán amellet érvel, hogy nem csak a technológia sikeres operativitásainak kell emlékhelyet biztosítani, hanem a kudarcainak és működésképtelenségeinek is. Virilio kifejezi reményét, hogy létrejöhet az antimúzeum, vagyis a technológiai kudarcok történeti emlékezetének színhelye.³⁶

A technológia magában hordozza a teljes önfelszámolás lehetőségét, az úgynevezett abszolút fegyver formájában, amelynek hatékonysága a fegyver miniaturizáltságában, illetve a pusztítás erejének maximalizálásában rejlik. Virilio szerint „már az is nagy előrelépés volna, ha felismernénk a szimmetriát szubsztancia és akcidencia között, ahelyett, hogy folyamatosan igyekeznénk elfedni azt.”³⁷

Minden technológiai eszköz, felszerelés – legyen az ipari vagy háztartási gép – önmagában hordozza a baleset lehetőségét. A kockázat nem elválasztható a gép szubsztanciájától, ezért annak lényegiségét elkülöníteni hibás logika. Ezért a technooptimizmus, a technológia világmegváltó szerepébe vetett bármely előjelű bizalom Virilio szerint a szimulációs iparnak való behódolás jegyében született, és egyfajta hamis bizonyosságnak tekinthető.³⁸ Virilio a technooptimizmus helyett egyfajta „poszt-pozitivistá fallibilizmust” javasol, amelyen azt érti, hogy a társadalmi diskurzusba nélkülözhetetlen elemként integrálni kell a technológiák meghibásodását, ugyanis a technológiát leginkább hibáin keresztül érthetjük meg.³⁹ Többé nem engedhetjük meg magunknak, hogy a meghibásodást externális tényezőnek tekintsük, olyan eseményként, amelynek semmi köze a technológia belső lényegiségéhez – írja. A Challenger űrhajó felrobbanása kapcsán jellegzetes sötét humorával ironikusan megjegyzi, hogy „nem az a csoda, hogy repülés közben felrobbant, hanem hogy egyáltalán fel tudott emelkedni a földről”.⁴⁰

A modernitás minden érték felbomlasztása a technicizált dinamikus tesztet ütköztetése során. Dominic Pettman Virilio kapcsán kiemeli, hogy a 20. század két hajtómotorja „lökte meg” különösképpen az emberi történelmet: az

33 Uo. 99.

34 Uo. 98.

35 Paul VIRILIO: *A Landscape of Events*. The MIT Press, Cambridge, 2000. 54.

36 Uo. 55.

37 Uo. 54-55.

38 A technooptimizmus különböző előjelű formáit illetően lásd Nicholas NEGROPONTE: *Being Digital*. Vintage, New York, 1996.; Clay SHIRKY: *Here Comes Everybody. The Power of Organizing Without Organizations*. Penguin, London–New York, 2008.; Lee RAINIE – Barry WELLMAN: *Networked. The New Social Operating System*. The MIT Press, Cambridge, 2014.; Alex WILLIAMS – Nick SRNICEK: *Accelerate. Manifesto for an Accelerational Politics = Accelerate. The Accelerationist Reader*. szerk. Robin MACKAY – Armen AVANESSIAN, Urbanomic, Palmouth, 2014. 347–363.

39 VIRILIO: *A Landscape...* I.m. 56.

40 Uo.

automobil és a számítógép.⁴¹ Pettman szerint az információs motor és a robbanó motor kombinálva kolonizálta a látásunkat és helyünket a világban.⁴² A virtuális valóság viriliói értelmezését kibontva Pettman később megalkotta a „valóság-motor” fogalmat, és a társadalmi valóság konstrukciójában nélkülözhetetlen fontosságot tulajdonít a valóságképző technológiáknak. Közülük is kiemeli az „információs autópályát”, az internetet.⁴³ A kiberrealitás problematikájával részletesen az *Open Sky* című művében foglalkozik Virilio, amelyben megjegyzi, hogy a külvilággal való kapcsolatunk egyre inkább erodálódik: „Ez a külsődleges világ vége. Az egész világ belsőlegessé válik. Ez a végzet egy olyan felejtést foglal magába, amely eltünteti a térbeli exterioritást, valamint a temporális külsődlegességet. Kizárólag a jelenvaló pillanat marad, az azonnali telekommunikáció valósídejúsége.”⁴⁴

A technológia általa mediatizált állandósított jelen zsarnoki uralma során elfelejtjük térbeli kötöttségeinket is. Ez Viriliónál nem holmi sikertörténet, hanem határozottan negatív konnotációjú bukási folyamat, amely az emberi lét alapjait szünteti meg, és lehetetlenné teszi azokat a szükséges egzisztenciális kötődéseket, amelyek az individualizáció kiindulópontjai, előfeltételei. Az ember létesülését zárja ki az állandósított jelen zsarnoksága. Ennek legdrasztikusabb példája Virilio nézetében a virtuális kibertérbe vándorló szexualitás, amely akár az emberi reprodukció teljes megszűnésébe torkollhat.⁴⁵ A gyors konnektivitás ennél fogva nem találkozási alkalmat teremt, hanem a „kölcsonös elutasítás” ökológiájává alakul.⁴⁶ A szexuális perverzió a történelemben sohasem látott szexuális diverzióvá fajul Virilio nézete szerint.⁴⁷ A tárgyiasított nemi viszonyokat az objektivizáció tünteti el, ezért Virilio a kapitalizmusnak és a virtualitásnak a nemi dualitást felszámoló tendenciát is tulajdonít, noha a konzervatív politikai beállítódásából adódóan ezt krízistünetként regisztrálja.⁴⁸ A kiberkultúra központi elemét alkotja az, amit Virilio a legkisebb erőfeszítés törvényének nevez.⁴⁹ A francia gondolkodó itt arra utal, hogy a technológia a legkisebb energiabefektetéssel járó megoldást, cselekvési opciót preferálja, és e logika megfertőzi az interperszonális viszonyokat is.

William E. Connolly – Virilio munkásságával szemben – bizonyos fenntartásokat fogalmaz meg, nevezetesen, hogy a francia filozófus túlságosan a háborús metaforákkal és kifejezésekkel dolgozik, és kevésbé ragadja meg a másfajta sebességérzékelési lehetőségeket. Továbbá a kozmopolitizmus produktív lehetőségeit is figyelmen kívül hagyja – írja kritikusa.⁵⁰ Ennek ellenére Virilio vitathatatlanul az egyik legjelentősebb filozófus, aki a társadalmi gyorsulással foglalkozott.

JEAN BAUDRILLARD: A JELENTÉS MEGSEMMISÜLÉSE A SZIMULÁCIÓ ÁLTAL

A posztmodern filozófia egyik legfontosabb alakja, Jean Baudrillard (1929–2007) is központi figyelmet szentel a technológia jelenségének életművében. Baudrillard egy olyan kor kritikusa, amelyben a megfigyelő már nem a valósággal lép kapcsolatba, hiszen a valóság a reprezentációk mögött eltűnik a szimulációban és a reprodukcióban, így az elidegenedés teljes és meghaladhatatlan lett.⁵¹

dinamikus technicizált
testek ütköztetése



41 Dominic PETTMAN: *After the Orgy. Towards a Politics of Exhaustion*. State University of New York Press, New York, 2002. 69.

42 Uo.

43 Uo. 69–70.

44 Paul VIRILIO: *Open Sky*. Verso, London–New York, 2008. 25.

45 Uo. 58–59.

46 Uo. 103.

47 Uo. 100.

48 Uo. 103.

49 Uo. 105.

50 William E. CONNOLLY: *Speed, Concentric Cultures and Cosmopolitanism = High-Speed Society. Social Acceleration, Power and Modernity*. szerk. Hartmut ROSA – William E. SCHEUERMAN, The Pennsylvania State U. P., Pennsylvania, 2009. 261–287.

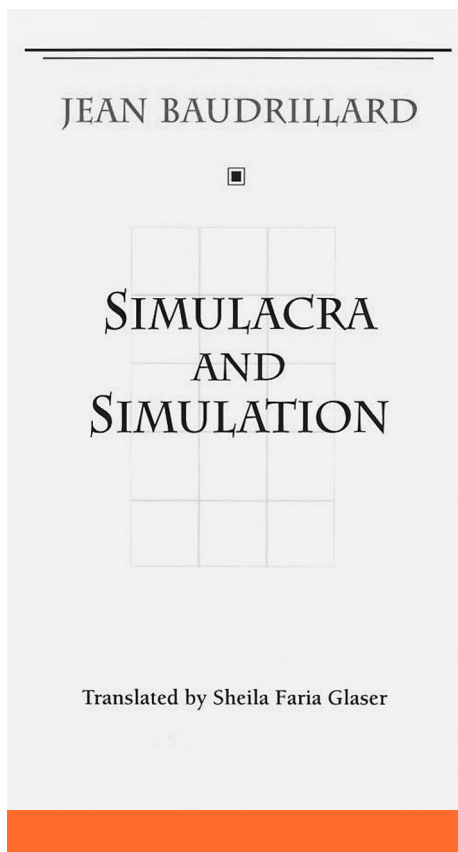
51 Saïd PLANT: *The Most Radical Gesture. The Situationist International in a Postmodern Age*. Routledge, New York, 1992. 34., 145.

Baudrillard megállapítása szerint ráadásul a kritika a feloldódás állapotában van, és a vég előtti pillanatban ragadja meg a széteső társadalmi valóság jelenségeit. Baudrillard filozófiáját áthatja a különböző társadalmi jelenségekkel való vizsgálódás, amely töredékes jelleget ad életművének. Azonban – ha a technológiát mint a késő modernitás minden sajátosságát meghatározó jelenséget kiemeljük Baudrillard életművéből – érthetővé válik ez a töredékes elmélet. A megsemmisülés pillanatában a filozófiának parodisztikus szimulációs technológiaként kell visszatükröznie ezen szétesés jellegzetességeit. A virtualitás jelenségének megjelenése például egybeesik a technológiai társadalom kiépülésével, tulajdonképpen annak önfeltárásaként is értelmezhető. Arthur Kroker szerint Baudrillard azon kevés 20. századi gondolkodók egyike, akik bemerészkedtek „az elektronikus társadalom sötét és hideg galaxisába”,

és megvizsgálták, hogy a szimuláció működése milyen hatással van az emberre.⁵² A posztstrukturalizmus és a posztmodern eszközeivel Baudrillard munkássága ellentétben áll a későkapitalizmus gyenge és mélység nélküli ideológiájával.⁵³ A spekulatív posztmodern filozófia baudrillard-i megvalósulása intenzitásában és kérlelhetetlen dinamizmusában versenyre kel az eltűnőben és felszámolódóban lévő valóság drámai erejével.

Baudrillard életművében a szimulákrumok rendjeinek kiépülése párhuzamosan megy végbe a technológia kiépülésével és az élet minden területére való kiterjedésével. A következőkben felvázoljuk a szimulákrum-elmélet legfontosabb sajátosságait, hogy a *Simulacres et simulation*-ról érdemben tudjunk értekezni. Ehhez azonban tisztáznunk kell, hogy mit is jelent Baudrillard egyik kulcsfogalma, a szimuláció. Paul Hegarty Baudrillard életművében a szimulációt a világ percepciójának, megélésének domináns formájaként tekinti.⁵⁴ Christopher Horrocks szerint a szimuláció mint fogalom a modernitás kései szakaszában végbement kommunikációs forradalmat írja le a kibernetikán és a rendszerelméleten keresztül. Utóbbiak olyan jelrendszereket generálnak, amelyek nemcsak elrejtik, hanem – és ez lesz Baudrillard szimulákrum-elméletének lényege – a tömegkommunikáció, a genetika és a digitális technológia modelljeit és kódjait alkalmazva létre is hozzák a valóságot.⁵⁵ Immáron nincsen olyan jelentésalkotás, ami ne a technológiai rendszerétől függene. A jelentés ezáltal elveszíti az emberi életvilágban való lehorgonyozottságát. Mindennapjainkat a digitalitás mesterseges valósága járja át, amely azonban nincs teljesen a technológiai eszközökhöz kötve. A valóság mint olyan bizonytalanodik el és megy át sajátos mutációkon a kései modernításban. Baudrillard gondolkodásában túl megy Ellul és Virilio azon meglátásán, hogy a technológia leválik az emberi valóságról. Baudrillard figyelemreméltó meglátása éppen az lesz, hogy a digitális technológiákat jellemző fraktalizáltság a valóságnak nevezett és annak ellentétéként elképzelt szférát is teljességgel átfertőzi. Nem csak a tökéletes számítógépes és virtuálisvalóság-technológiák miatt nem lehetséges többé valóság és szimuláció megkülönböztetése, hanem a valóság fraktalizált, mutációs sorozatokon átesett jellegzetessége miatt sem lehetséges többé a valós és virtuális binaritásáról beszélnünk.

Baudrillard a *L'échange symbolique et la mort*-ban kiemeli, hogy a reneszánszt követően a szimulákrumok rendjei egymást követik, és párhuzamosak az értékek változásával.⁵⁶ Sadie Plant felhívja figyelmünket Baudrillard azon



Jean Baudrillard: Szimulákrum és szimulációk (1981 [1983])

52 Arthur KROKER: *Spasm. Virtual Reality, Android Music and Electric Flesh*. Palgrave Macmillan, New York, 1993. 167.

53 Gary GENOSKO: *Baudrillard and Signs. Signification Ablaze*. Routledge, New York, 2002. XVII.

54 Paul HEGARTY: *Baudrillard. Live Theory*. A&C Black, London–New York, 2004. 50.

55 Christopher HORROCKS: *Baudrillard és a millennium*. ford. BALATONI Boglárka, Alexandra, Pécs, 2003. 7–8.

56 GENOSKO: *I.m.* 42.

alkotói szándékára, hogy a modern társadalmat már nem csak a termelés és a fogyasztás folyamatának ismertetésén és kritikáján keresztül értesse meg.⁵⁷ Plant szerint: „egy túltermelési és felgyorsult cirkulációjú rendszerben a dolgok egyre inkább tiszta jelekként kezdenek funkcionálni, egy hipervalós világ elemeiként, amelyben a valódi értéknek és jelentésnek minden nyoma elveszett. A valóság csupán a reprodukált és reprezentált formákban jelenik meg; mindig egy, már készen legyártott szimulációja a nem létező énjének, és emiatt többé nem lehetséges az eredeti realitások megpillantása a másolatok és látzatok mögött.”⁵⁸ Baudrillard gondolatiségében a reprezentálható valóság meghatározhatósága eltűnt a szimulákrumok rendjének változásai és e változások felgyorsulása során. A francia teoretikus központi állítása tehát az, hogy az emberi alany, a jelentés, a történelem vagy bármiféle cél fokozatosan elhagyta a világot.⁵⁹ Baudrillard elméletében a kép és a reprezentáció történelmi útját írja le, amely fokozatosan egyenlő és tökéletes mása lett a valóságnak, így a kép többé már nem reprezentáció, hanem szimuláció, ami a valóságot termeli. Erre a „termelt” valóságra alkalmazza Baudrillard a hipervalóság fogalmát, mely „valósabb még a valóságnál is”, így veszélyeztetvén a különbségtételt igaz és hamis, valós és képzeletbeli között.⁶⁰

Baudrillard életművében a szimulákrumok három rendjét különbözteti meg. Jelen tanulmányunkban elsősorban a harmadik rendet kívánjuk részletesen bemutatni. Baudrillard elméleti felosztása, rendszerezése a reneszánszsal, pontosabban a késő 15. századdal kezdődik, tehát a szimulákrum első rendje egybeesik a feudális rendszer kiüresedésével, amikor is az emelkedő burzsoáz osztály lerombolta a feudális rendszer rögzített és szabályozott cserefolyamatait. A második szakasz az ipari forradalom időszaka, ezt az időszakot Pawlett az 1750-es évekre teszi Nyugat-Európában, és Baudrillard a termelés fogalmával írja körül, ahol az érték már piaci szabályok szerint, a gazdasági csereérték alapján működik.⁶¹ A harmadik rend jellegzetességei a DNS és a digitalitás, ami a *Simulacres et simulation* címet viselő mű számos esszéje alapjául is szolgál. A harmadik rend egy még nagyobb fokú irányítást eredményez előrejelzéseken, szimulációkon, mutáción keresztül. Eltűnik, felszámolódik a valóság, a referencia, de Baudrillard szerint a társadalmon belüli feszültségek, ellentmondások nemhogy felszámolódtak volna, hanem egyenesen fokozódtak.⁶² Richard J. Lane rámutat Baudrillard aggodalmára a harmadik renddel kapcsolatban, miszerint a modell által generált hipervalóság egy valós eredet nélküli világot fog eredményezni, ahol a hipervalós lesz a domináns formája a világ megélésének és egyben megértésének is.⁶³

Jean Baudrillard az analóg technikáról a digitális technológiára való átlásban elméletének igazolását látta. Baudrillard szerint a társadalmat a tesztelésen és a mérésen keresztül konstruálják meg, eleve sugalmazott válaszokkal, megszűrt tartalmakkal. A valósággal kapcsolatos alapvető meghatározatlanság és bizonytalanság a társadalom minden szféráját érinti, főleg azokat, melyek a szimulákrum második rendjének felépítésében jeleskedtek: ezek a történelem, a közgazdaságtan, a kultúra és a politika. Arthur Kroker *Spasm: Virtual Reality, Android Music and Electric Flesh* című könyvében így írja körül a harmadik rend baudrillard-i társadalmát: „ez egy olyan kor, amelyre a csábítás jellemző, nem pedig az ideológia, egy olyan kor, amelyet az »immanens megfordíthatóság« furcsa, ám ellenállhatatlan logikája határoz meg, egy olyan kor, amelyet a »meggyőzés gépezete« és nem a manipuláció jellemez. Itt a dolgok csak annyiban érdekesek, amennyiben saját eltűnésük fatális ígéretével kecsegtetnek. Összeomló politikai elmélete egy olyan századvégnek, ahol a tradicionális jelölők kétségbeesetten önmaguk ellentéteivé vedlenek át. Egy összeomló kultúra, ahol a beomlott szubjektivitás és a politikai akaratvesztettség egy olyan

jellegzetességei a DNS és a digitalitás

57 PLANT: *I.m.* 144.

58 Uo. 145.

59 Uo.

60 Uo. 159.

61 William PAWLETT: *Jean Baudrillard. Against Banality*, Routledge, New York, 2007.

62 Erről lásd Baudrillard *The Transparency of Evil*, *The Spirit of Terrorism* és a *The Perfect Crime* című műveit.

63 Richard J. LANE: *Jean Baudrillard*, Routledge, New York, 2008. 86.



A baleset mint technológia –
A biatorbágyi vasúti viadukt
az 1931. szeptember 13-i
Matuska-féle merénylet után
(Fortepan)

hatalom diadalát képviseli, amely a művészetivé vált technológia nyelvén beszél: ez a virtuális valóság virtuális hatalma”.⁶⁴ A szimulákrum második rendje instabil és nagyon hamar átlép ebbe a harmadik rendbe.⁶⁵ A harmadik rend korszakát Baudrillard a ’70-es és ’80-as évek későkapitalista társadalmaira alkalmazza, amelyek alapja a kód, vagyis az érték strukturális törvénye, ami a jel cse-reértékén keresztül valósul meg. Baudrillard itt veti fel a hipervalóság kérdését,

64 KROKER: *I.m.* 165.

65 PAWLETT: *I.m.* 75.

amely véget vet a valóságnak mint referenciának, és mint modell meghaladja, átéli azt. Baudrillard megjegyzi, hogy a virtualitás eredendően a valósággal szemben áll, de a modern technológiák hirtelen előrelépésének köszönhetően a valóság van eltűnőben, illetve a két fogalom közötti dialektikus viszony számolódik fel.⁶⁶ Baudrillard így ír kései munkájában a virtualitásról: „A virtuális most már az, ami a valóság helyét veszi át, a valóság végső megoldása, amennyiben a világ diadalát viszi végbe, valamint azzal párhuzamosan, a világ feloldódását. Ennél a pontnál a virtuális gondol el bennünket: nincsen szüksége a gondolkodó szubjektumra, a cselekvő szubjektumra, minden a technológiai mediáción keresztül történik.”⁶⁷ Hegarty mindehhez még hozzáteszi, hogy a szimulákrum harmadik rendjében a szimuláció már nem imitáció, hanem helyettesítés, és nincs többé valóság, amit imitálni lehetne.⁶⁸

A valóság feloldódása együtt jár a virtualitás szféráját létrehozó, de ahhoz többé már nem tartozó technológia kiépülésével, amely folyamatosan elbizonytalanítja az emberi jelenlétet.

KONKLÚZIÓ

Tanulmányunkban arra vállalkoztunk, hogy bemutassunk három olyan francia filozófust, akik központi jelentőséget tulajdonítottak a technológiának. Szemben a marxista és egyéb instrumentalista értelmezési keretekkel, a jelen tanulmányban felvonultatott szerzők szubsztantivista felfogást képviselnek. Vagyis a technológiának önálló, minden emberi céltól és intenciótól eltérő ágenciát tulajdonítanak. Ellulnél a rendszerré épülő technika, Virilionál az önmagát gyorsító technológia, Baudrillardnál pedig az önmagát kiépítő szimulákrum nem holmi osztályérdeket követő hatalmi eszköz, hanem önálló tendencia, aminek a végkifejlete bizonytalan, ám mindenképpen túlmutat az emberi valóságon.

Akármit is gondolunk ezen szerzők fatalistának nevezhető felfogásáról, mindenképpen kihívás elé állítanak a gondolataink, és arra ösztökélnék, hogy a megszokottól eltérő módon gondolkozzunk a technológia kérdéséről. A jövő politikájának is van mit tanulnia a technológia szubsztantív felfogásától, hiszen ezáltal válik konceptualizálhatóvá az autonómia jelensége. Ha megtanulunk a technológiához autonóm erőként viszonyulni, egészen eltérő megvilágításba helyeződhet számos jelenkori társadalmi probléma. Ezáltal elmozdulhatunk az instrumentalizáló szemlélettől. Mindazonáltal arra is tanít bennünket Ellul, Virilio és Baudrillard, hogy az optimizmustól is távolságot tartsunk. Könnyen elképzelhetőek olyan forgatókönyvek, amelyek keretén belül az emberi ágencia hatóképessége alulmarad a technológiával szemben. Sőt, ha szerzőinknek hihetünk, ez nem valamilyen jövőbeni tudományos fantasztikum, hanem a jelenben adott helyzet, vagyis olyan realitás, amivel minden politikai döntéshozónak szembesülnie kell. Nem képzelhető el manapság olyan politikai rendszer, amely a technológiai rendszer követelményeinek ne felelne meg. A hatékonyság imperatívuszához képest a morális kritériumok nem tűnnek ugyanolyan mértékben evidensnek. A legitimitáció a jelen társadalmi viszonyai között elsősorban a hatékonyságból származik. Másképpen mondva, a politikának mint rendszernek elemi felelőssége saját technikai hatékonyságának folyamatos bizonyítása. Azon ideológiák, amelyek előtérbe helyezik a morális szempontokat a technikai mozzanatok rovására, eleve vesztes pozícióba helyezkednek. Tehát csak annyiban lehetünk igazságosak, amennyiben képesek vagyunk számot adni saját politikáink hatékonyságáról. ■

végkifejlete túlmutat
az emberi valóságon



66 Jean BAUDRILLARD: *Passwords*. Verso, London–New York, 2003. 41.

67 Uo. 42.

68 HEGARTY: *I.m.* 50.